

ברית

עיון ב'שפת אמת'

התגלות יוסף

במדרש: אוי לנו מיום הדין כו'. מה שנבהלו השבטים נראה ע"י שנתגלה הארת יוסף היה הבושה מה שטעו בקדושת יוסף ע"י ההסתר. וזה עצמו הבושה לעתיד לבוא, שיתגלה שעניני עוה"ז עצמם הם מלא קדושה בפנימיות. וזהו עיקר הבושה שצריך להיות לאדם כשמברר לעצמו שבכל דבר יש חיות השי"ת, ואיך נוכל לעשות בכח השי"ת היפוך רצונו. והכלל כי הפנימיות הוא בחינת יוסף שומר הברית, הוא נקודה הפנימית נקרא ברית, וביטל הערלה שהוא החיצוניות דחפיא ברית כנ"ל, וז"ש נבהלו מפניו כנ"ל.

(שפת אמת" לפרשת ויגש, שנת תרל"א)

פיסקה זו פותחת בהתייחסות לדברי המדרש הבאים:

ויתן את קולו בכבי וגו' ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו - אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה! בלעם חכם של העובדי כוכבים לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו, הדא הוא דכתיב "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא" (במדבר כ"ב ל'); יוסף קטנן של שבטים היה, ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הדא הוא דכתיב: "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו"; לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר: "אוכיחך ואערכה לעיניך" (תהילים נ', כא), על אחת כמה וכמה! ר' אלעזר בן עזריה אמר: אוי לנו מיום הדין! אוי לנו מיום התוכחה! ומה יוסף הצדיק, שהוא בשר ודם, כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, הקב"ה, שהוא דיין ובעל דין, ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד, על אחת כמה וכמה שאין כל בשר ודם יכולים לעמוד בפניו!

(בראשית רבה, פרשה צ"ג סימן י')

מדרש זה, המתאר את הטראומה שעברה על אחי יוסף בשעה שנודעה להם זהותו, מהווה בסיס לעיונו של השפת אמת². שכן, המדרש מתייחס אל בהלתם של האחים כדבר מובן מאליו, ומנסה ללמוד ממנה על עצמת הבהלה שתתקוף כל אחד ואחד בשעה שתוכחתו של הקב"ה תופנה אליו. אך, המדרש אינו עוסק בשאלה מה גרם לבהלתם של האחים.

כמובן, שבפשטי הדברים, יש להעיר כי בהלה זו מובנת היטב על רקע מעשיהם של האחים: הם וודאי חששו מנקמתו של יוסף, אשר נמכר על ידם לעבד, וכעת משמש בעמדה כה עצמתית. כמו כן, יש לציין כי הפועל ב-ה-ל משמש גם בהוראה של בושה וכלימה, כגון: "יבושו ויבהלו מאוד כל אויבי" (תהילים ו', יא); "יבושו ויבהלו עדי עד" (שם פ"ג, יח), וניתן להבין את תיאור תחושת האחים כתיאור בושה וכלימה עזה. אך, השפת אמת מנסה בדבריו לעמוד על עומק תחושותיהם, ועל הרעיון הרוחני הטמון במאורע זה.

¹ המדרש מובא בגרסת מירקין. עיין בהשוואת הגירסאות עם המקבילות: תנחומא כאן סימן ה', תנחומא ישן כאן סימן ז', ילקוט שמעוני רמז קנ"ב ותהילים רמז תשס"ב, חגיגה ד' ע"ב. ועיין עוד בתורה שלמה כאן (פרק מ"ה פס' ב, ס"ק י"ג) בגירסאות כתבי יד שונים.

² שפת אמת - ר' יהודה אריה לייב ב"ר אברהם מרדכי אלטר מגור, נולד בוורשה בשנת-1847 ולמד מסבו החידושי הרי"מ ומר' חנוך העניך מאלכסנדר. תלמידו היה בנו ר' אברהם מרדכי. נפטר ב-1905.

"מה שנבהלו השבטים נראה ע"י שנתגלה הארת יוסף היה הבושה מה שטעו בקדושת יוסף ע"י ההסתר." כלומר, לפתע הבינו האחים, כי הם טעו בשפטם את יוסף לחומרה, וכי כל מעשיו, אשר נראו להם שליליים, היו לאמיתו של דבר, מעשים שבקדושה. הם חשו בושה עמוקה על הטעות השיפוטית הזו, ולכן נבהלו (נתביישו, כדברינו לעיל), מפני יוסף הצדיק, המתגלה להם כאן במלוא הדרו וקדושתו.

ממילא, הבושה איננה רק כלפי יוסף. טעות שיפוטית זו מטילה ספק במהימנות הכושר השיפוטי של האחים באשר הוא, וכל מערכת קבלת ההחלטות שלהם מתערערת. הרי יתכן, שכשם שטעו בהערכתם את יוסף, כן טעו בהערכות נוספות רבות. שיקול הדעת שלהם, שהופעל במקרה זה שלא כשורה, עומד כעת בסימן שאלה כללי. **"וזה עצמו הבושה לעתיד לבוא, שיתגלה שענייני עזה" עומד עם מלא קדושה בפנימיות."** כאן עובר השפת אמת לדברי הדרשו, המתייחס אל תוכחתו של ה' ביום הדין. הסיבה שגם אז, לעתיד לבוא, נתמלא בתחושת בושה עזה, זהה לסיבת הבושה שתקפה את האחים. כשם שהאחים הבינו לפתע כי הם לא ראו נכוחה את המציאות, שהקדושה הנסתרת ביוסף לא נתגלתה לפנייהם, ולכן חשו אותה בושה ובהלה, כך גם אנו, ביום הדין, לאחר שנראה את יד ה' הנגלית בעולם, נדע שתמיד שלטה ידו בכל, ואילו אנו - כעיוורים היינו. לפתע יתברר לנו, שכל תמונת העולם החמרית, המנותקת מכל דבר שברוח, שראינו לנגד ענינו, איננה אלא אשליה, ושלאמיתו של דבר "מלא כל הארץ כבודו", "ומלכותו בכל משלה". תחושת הפתעה זו, תכה אותנו בהרגשת בהלה ובושה, על כך שלא ראינו עד עתה את יד ה', שלא ראינו שענייני עולם הזה עצמם הם מלאים קדושה בפנימיותם³.

"וזהו עיקר הבושה שצריך להיות לאדם כשמברר לעצמו שבכל דבר יש חיות השי"ת, ואיך נוכל לעשות בכח השי"ת היפוך רצונו." פה עובר השפת אמת להדרכה מעשית. לא רק לעתיד לבוא, ביום הדין, נחוש בושה עקב גילוי יד ה' הקיימת בכל, אלא גם כיום, על ידי הבירור שמטרתו לחדור אל עומק הדברים, ניתן להשיג ו"לראות" את השגחת ה' בעולם. ועל ידי בירור זה תוקפת את האדם תחושת בושה קשה, על כך שהוא איננו מנצל את כחו, הניתן לו על ידי הקב"ה, לעבודתו, אלא לעשות היפוך רצונו!

חיות ה' יתברך בכל

אם ננסה לתמצת את עיקר חידושה הפילוסופי של תורת החסידות לרעיון אחד, ניתן יהיה לומר כי בעבודת בירור חיות ה' יתברך בכל, כלולה כל תורת החסידות על רגל אחת. שכן, מיני אז עסקה הפילוסופיה היהודית בהבנת סוד הסתרת ה' בעולם. האמן האמינה היהדות כי ה' הוא יוצרה ובוראה של כל המציאות, אך לא ידעה כיצד ניתן לראותו בתוכה.

באה תורת החסידות, וכבר בפי רבותיה הראשונים נתנה פתרון לבעיה זו. וכך כתב ראש ראשון לסופריה של החסידות, ר' יעקב יוסף מפולנאה, תלמידו של הבעש"ט:

... הרי שיש כמה לבושינ וכיסויין שהקב"ה מסתתר בהם. אמנם, כתבתי לקמן ששמעתי ממורי, זכרו לחיי העולם הבא, שאם ידע האדם שהקדוש ברוך הוא מסתתר שם - אין זה הסתרה, כי נפרדו כל פעלי און. וזהו שכתוב: 'ואנכי הסתר אסתיר פני מהם', רוצה לומר שיסתיר מהם שלא ידעו שהקב"ה שם בהסתרה... ואחר שידע האדם כלל זה, שהוא כלל גדול,

³ וכן ניתן לראות בתגובת העמים לסיפורי הניסים שביציאת מצרים: "אז נבהלו אלופי אדום, אילי מואב יאחזמו רעד וגו'" (שמות ט"ו, טו), ומפרש ספורנו: "ישראלו אלו הניסים, אע"פ שידעו שלא עליהם יעלה ישראל למלחמה, מכל מקום נבהלו לראות". כלומר, בהלתם איננה בהלת פחד, שכן הם ידעו שישראל לא יכבשו את ארצם, אך ניתן לומר כי בהלתם היא אותה תחושה של בושה לנוכח יד ה' המתגלה במציאות, וגורמת להבנה כי כל המציאות מונהגת על ידו יתברך. וכן באיוב: "על כן מפניו אבהלי" (כ"ג, טו), ועיין עוד ישעיה כ"א, ג, תהלים מ"ח, ו, ועוד.

שאינן שום מסך מבדיל בינו ובין אלוקיו... וגם שיעלו לפניו כמה מחשבות זרות, שהם לכושיין וכיסויין שהקב"ה מסתתר שם, מכל מקום אחר שידע האדם שהקב"ה מסתתר שם - אין זה הסתרה כלל.

(תולדות יעקב יוסף, ד' ע"א)

תורף החידוש בדבריו הוא הרעיון שלא ניתן, ואין אף לנסות, להבין את ה' ולראותו. אך יש דרך לבטל את הסתרתו: על ידי הכרה בהסתרה, זאת אומרת הכרה ביש הא-לוקי הנסתר מעינינו. עצם ההכרה בדבר הסתרתו מאיינת את המציאות של ההעלם, ומהווה הכנה נפשית לקליטת מציאותו.

במשנתו של השפת אמת תופש נושא זה מקום נרחב. העבודה של בירור ה"נקודה הפנימית", אותה התובנה של חיות ה' הנסתרת בכל אך קיימת בכל, היא היא מרכז עיונו של השפת אמת. גם כאן מתייחס השפת אמת לעיקרון זה, ומדגיש - כהדרכה מעשית - את המסקנות הנלוות אל אותה תובנה, שכן מי שאכן בירר (דהיינו זיקק את המציאות מן הפסולת שבה, ומצא את הנקודה הפנימית - הלא היא חיות השם יתברך), לא יכול לעשות היפך רצון ה' יתברך, משום שהוא מבין שכל כחו, קיומו וישותו הם תולדה של הרצון הא-לוקי והשגחתו.

"והכלל, כי הפנימיות הוא בחינת יוסף שומר הברית, הוא נקודה הפנימיות, נקרא ברית, ביטול הערלה, שהוא חיצוניות דחפיא ברית כנ"ל"

בשתי שורות אלו חבוי מהלך שלם בדבר בחינתו של יוסף ובחינת הברית. ונבאר הדברים אחד לאחד. אישיותו של יוסף נתפסת בתורת הנסתר, כבר בדורותיה הראשונים, כ"שומרת הברית". ניצנים לרעיון זה ניתן למצוא כבר במדרשי חז"ל רבים, למשל זה המתאר את יוסף כנולד שהוא כבר נימול⁴, או זה המקשר בין מותו של יוסף לבין הפסקת ביצוע הברית על ידי בני ישראל במצרים⁵. בספר הזוהר מצויים ביטויים מפורשים הקושרים את יוסף אל מידת הברית: "יוסף - איהו קאים בקיומא דברית יתיר מכלא" (ח"ב, ר"כ ע"ב); "יוסף איהו ברית עלאה (ח"א, קפ"ד ע"א); "יוסף, בגין דנטר ליה להאי ברית" (ח"ג י"ד ע"א), ובעוד מקומות רבים.

אם כן, נשאלת השאלה מהו הגורם המקשר בין אישיותו של יוסף לבין הברית? ובכן, הברית, אותה מצווה המורכבת מחיתוך הערלה ופריעתה, נראית, על פניה, כהתערבות כירורגית מיותרת, שהרי הקב"ה ברא את בראיו - וערלה להם, ומדוע נבוא אנחנו ונסירה? אלא, פעולה זו מסמלת את אותו בירור עליו דברנו למעלה. הקב"ה ברא את עולמו, אך הוא עצמו איננו נלה לנו. עלינו להסיר את ה"ערלה", את הכיסוי המסתיר את הרוחניות שבכל דבר, כדי שנושב לראותו. רק כך נגיע לתמונה השלמה.

דבר זה בא לידי ביטוי כבר בלשון הצווי הא-לוקי לאברהם: "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, א'), תמים היינו שלם. דווקא החיתוך, המחסיר לכאורה מן האדם, הוא המשלים אותו. וכך פירש רש"י במקום⁶: "התהלך לפני במצוות מילה, ובדבר הזה תהיה תמים, שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני". על ידי הסרת הערלה משלים האדם את מעשה הבריאה, ובכך מצהיר על אמונתו ביחוד ה' בכל המציאות, וכדברי הרמב"ם:

⁴ אבות דרבי נתן ב', ה'.

⁵ שמות רבה פרשה ה', סימן י"ג ע"ש

⁶ על פי תוספתא בנדרים פ"ב, ובמקומות נוספים.

... וכן זאת המילה היא הברית אשר כרת אברהם אבינו על אמונת יחוד ה', וכל מי שימול יכנס
בברית אברהם להאמין היחוד, כמאמר: 'להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו'."

(מורה נבוכים ח"ג פרק מ"ט)⁷

ממילא מובן מדוע בספרות הסוד הקדומה נתפסת המילה ככלי להשגת גילוי ה', כדברי הזהר:

בכל זימנא דאתרשם בר נש בהאי רשימא קדישא, מניה חמי לקב"ה, מניה ממש, ונשמתא
קדישא אתאחירת ביה" (=בשעה שאדם נרשם באותה רשימה קדושה, המילה, ממנה הוא
רואה את הקב"ה, ממנה ממש, ונשמה קדושה מתאחדת בו)

(ח"א צד, ע"א)

ושם בהמשך:

מאן דקריב בניה לקרבנא דא... זכה למחזי קב"ה אנפין באנפין בהאי יומא (=מי שמקרב את
בנו לקרבן זה, זוכה לראות את הקב"ה פנים בפנים באותו יום).

נסכם ונאמר כי ברית המילה נתפסת - כבר בספרות החז"לית, ובהמשך בדברי הראשונים
ובעלי הסוד, כמייצגת את ההכרה במציאות ה' בכל. על ידי הברית אנו מסמלים את עבודתנו
בבירור נקודת חיות השם יתברך בכל דבר.

יוסף – בעל הברית

נחזור לעניינינו - עתה ניתן להבין מדוע יוסף, המסמל את בחינת הברית, הוא גם בחינת
הפנימיות, דהיינו מייצג של תפישת מציאות ה' בכל, שכן הברית היא "נקודה הפנימית" - כלשונו
של השפת אמת, וביטול הערלה, המסמלת את החיצוניות, מבטאת את עבודתו של יוסף לבירור
האמת וגילוי יד ה' במציאות. זה פשר הבושה המציפה את האחים, המבינים לפתע כי דווקא
יוסף הוא זה ששמר, בתוך המציאות המוסתרת של מצרים, אשר איננה משאירה לכאורה מקום
להשראת שכינה, על אותה גחלת של אש מן השמים, אש פנימית.

רעיון זה, בדבר הקשר שבין הברית לבין גילוי ובירור יחוד ה', מצוי גם בכתבי החסידות של
בני דורו של השפת אמת. כותב בעל "מי השילוח":

כי מצוות מילה רומז על זה שהאדם מוסיף ועושה חותם בכשר הגוף, שעל ידו יקבע בגופו
קדושה בקביעות, שיהיה גם בגוף רשימה שהוא לחלקו של השם יתברך.

(חלק ב', חיי שרה, ד"ה "יוסף")

היינו, אומר "מי השילוח", האדם חוקק בגופו איזו שהיא חקיקה חיצונית ("רשימה"
בלשונו), אשר באה לבטא את שייכותו של הגוף גם כן למלך מלכי המלכים. מכריז בזה האדם,
כי לא רק מוחו ונפשו לה', אלא אף כלי המעשה קודש הם.

⁷ ועיין עוד בהלכות מילה פי"ג, הל"ט.

כן מצאנו בדברי תלמידו, ר' צדוק הכהן מלובלין :

וזהו שורש הרע שבכריאה, שהוא בריאת הערלה החופפת על הברית קודש... ועל זה ניתנה מצוות מילה לישראל, שהם יכולים להסיר אותו הרע שבתולדה, כי אצלם אינו בשורש, רק כקוצים הסוככים לשובש... ועל כן האב חייב למול את בנו, ואין עיקר המצווה על האדם בעצמו כשיגדיל, שיהיה בהשתדלותו ככל המצוות, רק שהוא כן בתולדה מצד האב המולידו, כי באמת הם בשורש כן מולים, והערלה אינו אצלם אלא לבוש חיצוני.

(ישראל קדושים פרק י', עמ' 120-121)